

Hjemmestyrets første 10 år

Af Lars Vesterbirk

Ved en af årets foredragsaftener i 1989 bad Det grønlandske Selskab administrationschef Lars Vesterbirk, Grønlands Hjemmestyres Danmarkskontor, om at fortælle om hans syn på hjemmestyrets første 10 år.

Lars Vesterbirk indledte med at gøre opmærksom på, at det ville være umuligt på en enkelt aften at dække alle sider af dette store og brede emne, men redaktionen finder dog, at de hovedlinier, som Lars Vesterbirk trak op denne aften, var så væsentlige, at vi meget gerne vil bringe foredraget her i tidsskriftet.

Hjemmestyrets 10-års jubilæum fik naturligvis også mange andre gode ord med på vejen. Dronning Margrethe kaldte indførelsen af hjemmestyret for den største rejse i landets historie ... godt for Grønland og godt for rigsfællesskabets. Danmarks statsminister Poul Schlüter vovede i sin festtale at omtale forholdet mellem Grønland, EF og NATO samt fællesskabet mellem de to befolkninger, skabt ved venskab, kundskab og dialog. Og landsstyreformand Jonathan Motzfeldt talte om ungdommens store opgave med at fortsætte hjemmestyrets positive udvikling.

Ved landstingets efterårssamling afstak landsstyreformanden så den fremtidige kurs: En stram finanspolitik, forenklet administration og øget produktivitet.

I år markerer vi hjemmestyrets første 10 år. Ikke noget særligt, vil nogle sige – men alligevel. Når man ser tilbage – i bakspejlet, som det hedder på nydansk – så er der nu grund til at markere 10-året. Jeg skal komme nærmere ind på grunden om lidt.

Grønlands nyere historie, d.v.s. tiden siden 1945 er stort set opdelt i 4 10-års

Lars Vesterbirk fotograferet af Mike Siegstad.

perioder. Først var der nyordningen i 1950'erne, så kom g-60, derefter kom 70'erne med EF og hjemmestyrekommission, og nu er vi så i 80'erne ved slutningen af den 4. periode – indførelsen af hjemmestyret.

Optakten til hjemmestyret skal jeg ikke bruge megen tid på. Dette selskabs medlemmer kender den tid lige så godt

eller bedre end jeg – men lad mig kort ridse op alligevel:

Unge grønlændere begyndte i midten af 1960'erne at kræve medindflydelse; man følte, at udviklingen i Grønland gik for hurtigt – at grønlænderen var blevet tilskuer til udviklingen. Det er i denne uge 25 år siden, 200 grønlændere demonstrerede på slotspladsen mod fødestedskriteriet.

I 1972 blev Grønland meldt ind i EF sammen med Danmark på trods af massiv modstand i Grønland. Moses Olsen – som var medlem af folketinget på det tidspunkt – forsøgte at undgå afstemning og indmeldelse med henvisning til, at Færøerne allerede havde afgjort, at man ville stå udenfor. Daværende udenrigshandelsminister Ivar Nørgård svarede fra folketingets talerstol, »at det ikke kunne lade sig gøre, da Grønland ikke har hjemmestyre.« Dermed var bolden givet op, og så gik det slag i slag – landsrådets hjemmestyreudvalg, hjemmestyrekommissionen og så efter folkeafstemning og nyvalg indsættelse af landsting og landsstyre den 1. maj 1979.

Når man skal vurdere alt det, der er sket de sidste 10 år, så er een af de helt afgørende faktorer den partidannelse, som fandt sted nogle år før hjemmestyrets start. Først kom Siumut med en stærk selvstændighedstrang og en klar anti-EF-holdning. I spidsen stod Jonathan Motzfeldt, Moses Olsen og Lars Emil Johansen.

Kort tid efter dannedes Atassut med en lige så klar pro-EF-holdning og prodansk-holdning. Det er ofte sagt, at Atassut skabtes som protest mod Siumut – sandheden er nok snarere, at modstan-

derne og tilhængerne af EF – og til en vis grad Danmark – samlede sig i to modpoler.

Siumut vandt det første landstingsvalg. De dannede landsstyre, og det første, man gjorde, var at indfri sine valgløfter og stable en folkeafstemning om EF på benene.

Den afstemning resulterede i et lille flertal for udmeldelse. Forskellen mellem ja og nej var ikke stor, men i et demokratisk samfund er et flertal nu engang et flertal. Derefter kunne processen om Grønlands udmeldelse indledes, og efter et langt og meget kompliceret forhandlingsforløb, som kostede næsten alle de ressourcer, hjemmestyret havde, lykkedes det at få en udtrædelsesordning med EF, som var gunstig for Grønland.

Det er nok ikke for meget sagt, at EF-udmeldelsessagen havde langt videre perspektiv end blot det at melde sig ud af EF. Der var følelser indblandet, bl. a. var der fra dansk side ikke opbakning bag ideen, men alligevel oplevede vi, at regeringen var loyal overfor folkeafstemningens resultat og især udenrigsministeriet gjorde en fantastisk indsats for at opnå det bedst mulige og bedst afbalancerede resultat.

I Grønland udviklede partisystemet sig yderligere under EF-forhandlingsforløbet. Holdningerne blev trukket markant op undervejs, og der var – det er nok ikke husket mere – på et tidspunkt lige ved at være politisk stemning for en ensidig udmeldelse, altså en udmeldelse uden forhandling.

Midt i forhandlingsperioden var der landstingsvalg. Siumut tabte terræn, IA

kom ind – men Siumut kunne atter danne landsstyre med støtte fra IA.

Eftertiden har vist, at det var godt, at man nåede et forhandlingsresultat, men inden forhandlingsresultatet blev godkendt, oplevede vi at Siumut-landsstyret kom i mindretal i landstinget, fordi IA sprang fra, og vi stod i den situation, at vi på den ene side havde opnået et forhandlingsresultat, der gav international genlyd – et resultat, som landsstyret ville stå ved, og samtidig ikke kunne få bekræftet af landstinget, og landsstyret kunne heller ikke gå af og udskrive valg på grund af landstingslovens bestemmelser.

Gode råd var dyre, men vi var så overbevist om, at forhandlingsresultatet måtte og skulle gennemføres. Grønlands internationale troværdighed og hele hjemmestyrekonstruktionen var på spil. Derfor blev landstingsloven ændret over en nat, således at det blev muligt for landsstyret at udskrive valg i utide. Så meget kunne de 3 partier i landstinget enes om, og sådan blev der indført parlamentarisme i Grønland.

Derefter kunne man meddele den danske regering og EF, at forhandlingsresultatet var godkendt, og at der iøvrigt ville blive valg i Grønland.

Det valg fandt sted i 1984, og resultatet blev, at Siumut fortsat dannede landsstyre, nu dog sammen med IA, som hidtil havde været stærkt imod hjemmestyreordningen som sådan, rigsfællesskabet og EF. Man kan godt bagefter synes, at det var en mærkelig udgang, denne sag fik, men da skal man huske, at de to store partier havde lige mange mandater i landstinget, og at fronterne

mellem Siumut og Atassut på det tidspunkt var meget skarpe.

EF-debatten forstummede efter det valg, og der blev så mere tid til at bruge kræfterne på det, der var den egentlige ide med hjemmestyret, nemlig overtagelse af en lang række samfundsopgaver fra staten. Dette arbejde havde været i gang lige siden 1979, men først efter EF-sagen var afsluttet, kom der for alvor gang i tingene.

Her spillede det ind, at der var sket et politisk skift i Danmark. Regeringen Schlüter var trådt til i 1982, og man havde fået en ny grønlandsminister ved navn Tom Høyem, som efter en lang årrække med socialdemokratiske ministre nu skulle markere en ny borgerlig grønlandspolitik – en politik, som vel at mærke også skulle tage hensyn til, at der var kommet et nyt og slagkraftigt instrument på scenen, nemlig landsstyret.

Det tør nok siges, at der i Tom Højems ministerår var liv i debatten mellem regeringen og landsstyret. Vi havde været vant til at have grønlandsministre med forståelse for grønlandske forhold og oplevede nu, at vi skulle kæmpe for, at grønlandske synspunkter kunne vinde forståelse. Det gik ikke stille af, især var der mange kontroverser om økonomiske forhold.

Et af de dogmer, der nok lever den dag i dag, er at de grønlandske politikere havde meget travlt med at overtage statsopgaver – havde fået blod på tanden – og der blev talt meget om, om hjemmestyret nu også var modent nok – om man kunne klare de forskellige opgaver.

Som jeg husker det, var virkelighe-

den, at regeringen pressede meget på, for at hjemmestyret skulle overtage ansvaret for KGH, idet det var gammel konservativ tankegang, at uden ansvar for landets erhvervsgrundlag, så ville hjemmestyret være noget af en narresut.

Faktisk var der i hjemmestyret en vis tilbageholdenhed, som imidlertid meget pludselig blev ændret til en offensiv politik. Det, der skete, var, at regeringen forlangte, at hjemmestyret skulle gå med til afskaffelse af den automatiske dyrtidsregulering. Det fandt man i Danmark nødvendigt, og man ønskede, at Grønland gik med. Det var vi ikke meget stemt for, medmindre vi kunne få nogle forsikringer fra grønlandsministeren om, at statens takster, d.v.s. fragtpriiser, priser på el, vand, varme, husleje o.s.v., blev holdt i ro, og denne forsikring kunne vi ikke få.

Nu vidste vi alle sammen, at disse takster i inflationsmæssig sammenhæng har meget stor betydning, og det, vi kunne forudse var, at inflationen i Grønland – som på det tidspunkt var ca. det dobbelte af den danske – ville blive yderligere forværret, og dermed ville blok-tilskuddet fra Danmark langsomt blive udhulet.

Vi valgte derfor at forlade den køreplan, som var udstukket af hjemmestyrekommissionen, nemlig at overførsler skulle forbedres grundigt i statsregi og så ske gradvist. Det skal her tilføjes, at vi ikke havde alt for gode erfaringer med udskillelsen af Proeks fra KGH, og vi valgte derfor at overtage de store erhvervsområder, KGH og GTO som de var og i et hurtigere tempo end forudset.

Grunden var, at vi ganske enkelt for

at kunne tilrettelægge den økonomiske politik, for at kunne styre inflationsudviklingen, skulle have takstområderne under samme finanslov. Vi havde haft for mange eksempler på, at hjemmestyrets og statens finanslove kolliderede, forstået på den måde, at når den ene lov skulle have indtægter, blev det til udgifter på den anden, og det var politisk umuligt at koordinere dem.

Herefter overtog vi KGH og GTO, og de sidste statsområder gik over 1. januar i år. Tilbage på hjemmestyrekommissionens liste er kun sundhedsvæsenet, hvis overtagelse foreløbig er udskudt 5 år.

Når vi tillader os at markere hjemmestyrets første 10 år, så er årsagen, at vi på disse 10 år har fuldført hjemmestyrekommissionens henstillinger. Vi er stolte over, at den tidsplan på ca. 25 år, som kommissionen anbefalede, i praksis har vist sig at kunne gennemføres på 10 år. Når man skal vurdere hvorfor, er der efter min opfattelse en helt afgørende faktor, nemlig den, at vi har haft den samme politiske ledelse i alle årene. Vi har haft et persongalleri – ikke særlig stort – men meget stabilt – et persongalleri med store visioner og vilje til at gennemføre hjemmestyreideen.

Der har da været perioder, hvor trætheden har meldt sig, hvor vi oplevede, at modstanden fra dansk side var stor, men på trods af alt har viljen til at ville give hjemmestyret kød og blod været stærk.

Det Grønland, man møder i dag, er noget helt andet, end det Grønland, det nye hjemmestyre overtog for 10 år siden. Der er sket mange forandringer, som jeg

uden at blinke vil påstå har været til gavn for befolkningen.

Det første landsstyre startede omgående arbejdet med at skabe en erhvervsudviklingsplan. Vi stod i begyndelsen af 1980'erne med udsigten til en ungdomsarbejdsløshed af kolossale dimensioner, et fabriksapparat og en fiskerflåde, som ikke levede op til nutidens krav, og en total mangel på erhvervsudviklingsmæssige visioner (der var ikke sket meget i statsregi op gennem 70'erne).

Det første, vi tog fat på, var fiskerierhvervet, den reelle baggrund for ønsket om udmeldelse af EF var, at vi ikke under medlemskabet selv kunne tilrettelægge fiskeriressourcernes anvendelse. Vi skulle spørge om lov i Bruxelles, hvor man uden smålig hensyntagen til kystnationens egne behov nok havde større forståelse for hvilke mængder råvarer, de store EF-lande havde brug for.

Det var et meget stærkt politisk ønske i Grønland, at vi selv skulle kunne opfiske ressourcerne i de grønlandske farvande. For at nå dette mål, var det nødvendigt at udbygge trawlerflåden og også modernisere fabrikkerne og etablere et salgsapparat, alt sammen noget der krævede store investeringer.

Alle har hørt om Proeks-skandalen, som den kaldes, nemlig de meget store underskud, koncernen har kørt med de sidste par år, og den deraf afledte likviditetskrise, landskassen har været i. Vi skal være de første til at erkende, at der ikke har været den fornødne økonomiske styring, men det skal ikke glemmes, at pengene ikke er spildt. Der er skabt samfundsværdier, der er tilført nye ar-

bejdspladser og forbedret indtjening for fiskerne, som alt i alt på årsbasis ligger i størrelsesordenen 500 mill. kr.

Vi har i dag efter min personlige opfattelse ikke en reel arbejdsløshed i Grønland. Ikke at begrebet arbejdsløshed ikke findes, men enhver, der vil have arbejde, kan få det.

Proeks og KNI beskæftiger idag hver ca. 3.000 mennesker, og begge virksomheder, som jo er lokomotiver i den grønlandske økonomi, trives faktisk godt. Jeg mener, vi har fået styr på Proeks, at vi kan fremlægge nogle budgetter for de kommende år, som ser fornuftige ud. Det vil stadigvæk være underskudsbudgetter, hvilket der ikke er noget forkert i, eftersom man i Grønland heller ikke i dag kun kan se på effektivitet og profit. Der er stadig samfundsopgaver, som skal løses, og som profitmæssigt, ikke kan betale sig.

Det er meget synbart i Grønland, men er iøvrigt ikke noget kendt fænomen internationalt set – tænk blot på de store tilskud EF yder til landbrug, fiskeri o.s.v.

Gamle hæderkronede KGH – nu KNI – har de første 2 år under hjemmestyret været igennem en tilpasningsproces – en slags hestekur – og resultaterne er flotte. KNI kører med overskud og er iøvrigt blevet konkurrencebevidst, samtidig med at KNI er pålagt at være pris-kontrollerende. Derved undgår man at have monopoltilsyn og lignende kontrolorganer. Det er i høj grad KNI's fortjeneste, at inflationen i Grønland de senere år har været ca. den halve af den danske.

Tiden tillader ikke, at jeg går yderlige-

re i detaljer omkring hjemmestyrets virksomheder, så jeg vil slutte denne omtale af med at nævne, at de kommende år vil det være GTO's – nu Nunatek's – tur til at komme igennem tilpasningsprocessen, men netop i forbindelse med Nunatek er det min opfattelse, at den politik, vi valgte i sin tid, nemlig at overtage hele områder og derefter selv tilpasse den, har vist sig at være rigtig. Nunatek har selv arbejdet med tilpasningsmodeller, som i den kommende tid vil danne udgangspunkt for landsstyrets og landstingets drøftelser af Nunatek's fremtidige struktur.

Sammen med Nunatek overtog hjemmestyret fra 1. januar 1987 ansvaret for boligerne. Forud for denne overtagelse var gået nogle til tider meget ophidsende debatter mellem landsstyret og regeringen. Vi mente – og mener for den sags skyld stadigvæk – at staten burde have levet op til princippet om, at ingen af parterne skulle tjene eller miste på et områdes overgang, og at Grønland mistede alt for meget i forbindelse med boligerne.

Dette områdes og sundhedsvæsenets overgang, som endte med en udsættelse, er det eneste eksempel på, at der ikke er fundet en mindelig løsning mellem staten og hjemmestyret. På alle andre områder er overtagelserne gået gnidningsløst, og der har udviklet sig et godt og nært forhold mellem hjemmestyret og de involverede ministerier.

Udenrigspolitik er et af de områder, som Grønland ifølge hjemmestyrelovgivningen ikke kan overtage. Derfor er det paradoksalt, at netop udenrigsanliggender optager så mange kræfter i hjem-

mestyret, og at netop udenrigs- og sikkerhedspolitiske forhold to gange har medført landstingsvalg, og regner man det sidste folketingsvalg med, ialt 3 gange har medført nyt landsstyre.

Det har ikke altid været velset fra dansk side, at der har været den stærke interesse for udenrigsanliggenderne i Grønland. For mig er der ikke noget mærkeligt i, at virkeligheden er sådan. Grønland er hjemsted for amerikanske militære anlæg, og naturligvis må en befolkning interessere sig for, hvad der foregår omkring dem, uanset om ansvaret formelt er stat eller hjemmestyre.

Jeg husker en gang, grønlandsministeren bad landsstyreformanden om at lade være med at blande sig i sundhedsvæsnets anliggender, fordi det var et statsområde og derfor ministerens ansvar. Jeg husker specielt Jonathans svar, nemlig: »Ja, Tom, jeg ved godt, at det er dit ansvar, men det er os der er patienterne; det er os, der skal skæres i.«

Jeg synes, denne lille historie meget godt illustrerer virkelighedens verden, og samtidig kan jeg måske tillade mig at pege på, at det danske folketing jo ofte har meninger om forhold, der for så vidt ikke er danske anliggender, men dog alligevel har en interesse.

Derudover medførte EF-udmeldelsen en meget stor udenlandsk interesse for Grønland, og vi har selv fået en stadig voksende interesse i at deltage i internationalt samarbejde vedrørende fiskeri, miljøforhold og meget andet.

Det har også været – og er stadig – en politisk ambition for landsstyret at placere Grønland på verdenskortet, forstået på den måde, at Grønland får en

placering i international bevidsthed. Dette er i høj grad lykkedes. Grønland deltager også aktivt i både nordisk råd og ICC-samarbejdet.

Alt i alt må det konstateres, at der på det udenrigspolitiske område er skabt et samarbejde mellem det danske udenrigsministerium og hjemmestyret, som betyder, at hjemmestyret har større indflydelse på udenrigsanliggender, end man vel havde tilsigtet i hjemmestyrekommissionen.

Jeg skal også her nævne, at landstinget har nedsat et permanent udenrigs- og sikkerhedspolitisk udvalg, som i lighed med det udenrigspolitiske nævn i Danmark følger grønlands udenrigsanliggender.

Baggrunden for dette udvalgs opståen er de amerikanske basers tilstedeværelse i Grønland, herunder bygning af en ny radar i Thule, og den usikkerhed, der er omkring amerikanernes tilstedeværelse i Søndre Strømfjord og på Dye-stationerne.

Her skal jeg nævne, at det tredje landstingsvalg – det var i 1987 og igen i utide – udsprang af IA's meget kritiske holdning overfor den nye radar på Thule-basen.

IA's holdning var for meget for Siumut, som åbent erkender sig til NATO-samarbejdet. Ikke desto mindre dannede Siumut og IA igen landsstyre sammen. Den koalition holdt til sommeren 1988, hvor folketingsvalgkampen førte til et brud – igen forårsaget af de forskellige syn på udenrigs- og sikkerhedspolitik. Siden har Siumut dannet landsstyre alene – nu støttet af Atassut.

Med jævne mellemrum tager en

dansk avis et grønlandsk emne op – der er langt imellem de seriøse journalistiske indslag, men det hænder da. Derimod må vi ofte læse om druk, vold, selvmord, økonomisk kaos o.s.v.

Jeg ved ikke, hvorfor de danske avis-redaktioner bliver ved med at hænge fast i et så negativt billede af Grønland. Her på det sidste har der f.eks. været en del avisskriverier om hjemmestyrets kreditværdighed. Baggrunden var tilsyneladende de danske kreditforeningers angst for at lide tab i Grønland. Man kan bagefter undre sig over, at noget sådant dukker op på et tidspunkt, hvor hjemmestyret har fuld kontrol over sin økonomi, og hvor der ikke findes ét eneste eksempel på, at hjemmestyret ikke har overholdt sine økonomiske forpligtelser.

Jeg er overbevist om, at den slags skriverier, som iøvrigt er meget skadelige for Grønlands omdømme, hænger sammen med udbredt uvidenhed og sensationslyst, i hvert fald gør man sig ikke den ulejlighed at undersøge de faktiske forhold i Grønland, før man skriver.

Efter dette hjertesuk vil jeg vende mig fra fortiden og forsøge at give et bud på fremtiden.

Dagens hjemmestyrede Grønland er et samfund i rivende udvikling.

Det har været nødvendigt at bremse lidt op i investeringerne efter et par overophedningsår – men der er bestemt ikke tale om, at udviklingen sættes i stå. Landsstyreformanden har kaldt de kommende år, »en konsolideringsperiode«, og det skal forstås sådan, at vi skal bruge nogle år til at indpasse de mange

nye aktiviteter, hjemmestyret har sat i gang i samfundet.

Jeg har ikke talt meget om uddannelse og kultur, men jeg kan nævne her, at der er en masse i gang også på disse felter. Blot nogle eksempler:

Gymnasier og højere uddannelser,
Erhvervsuddannelsessystemet STI,
Ny radio-, TV-ordning,
Folkeskolekommissionens arbejde,
o.s.v.

Der rumsteres med ny boliglovgivning – overvejelser om indførelse af andelsboliger og andre medejerformer.

Et af de fænomener, vi kommer til at høre meget til i den nærmeste fremtid, er en ny byrde- og opgavefordeling mellem hjemmestyret og kommunerne. Den eksisterende fordeling stammer fra midten af 70'erne – altså fra statstiden – og meget trænger til justering. Et meget væsentligt element heri er Nunatek's samfundsmæssige placering.

Den fortsatte erhvervsudvikling vil også være i focus – og det må forventes, at den spirende politiske debat om privatisering af dele af den offentlige sektor vil fortsætte. Som noget af det første i denne sammenhæng skal landstinget til efteråret tage stilling til Proekskoncernens eventuelle overgang til aktieselskabsform, og det må forventes, at lignende debatter om KNI og Nunatek dukker op. Vi skal finde en driftsform for hjemmestyrevirksomhederne, som kan tilgodese såvel effektivitets- og profithensyn som samfundshensyn.

Der knytter sig også store forventninger til olie- og mineralsektoren. Jame-

son Land-efterforskningen nærmer sig sin afslutning, og der skal tages stilling til eventuel boring.

På mineralområdet synger Maarmorilik på sidste vers, men der er optimisme omkring andre mineralforekomster. Foreløbig startes i år efterforskningen efter niob i Sarfartoq, og der er voksende international interesse for efterforskning efter andre mineraler.

Det er landsstyrets klare målsætning, at der bør satses på mineindustri, fordi fiskeri, fangst og fåreavl som eneste erhverv alene gør Grønland alt for sårbart i økonomisk sammenhæng.

Det nye indtægtsfordelingsprincip, som giver Grønland 50% af de offentlige indtægter, har naturligvis givet nyt incitament til en stærkere satsning.

Som det vil forstås, er der nok at tage fat på. Der er mangt og meget, jeg ikke har omtalt, men jeg håber at have medvirket til at skabe en fornemmelse af, at det står helt godt til i Grønland.

Den skepsis, der fandtes omkring hjemmestyrets indførelse, er gjort til skamme. Hjemmestyreordningen har bevist sin eksistensberettigelse. Det er en meget dynamisk tid, vi har oplevet, og jeg er overbevist om, at dette skyldes, at ansvaret for egne anliggender er flyttet fra København til Nuuk.

En positiv virkning skal også nævnes. Efter min opfattelse har forholdet mellem Danmark og Grønland og mellem grønlændere og danskere i Grønland aldrig været bedre end nu. Det er måske det egentlige bevis på, at det var rigtigt og klogt at indføre hjemmestyre i Grønland for 10 år siden.